

נספחים לזכרון הדברים

א.

ד"ר יעקב כהן

על תיקון הכתיב

א

הכתיב המעורטל

לאמתו של דבר יש לנו כתיב מדויק ושלם ויפה מאד לתפקידו (להוציא פגם אחד: דמיון הקמץ הקטן לגדול) והוא הכתיב המנוקד, אלא שהוא עמוס יתר על המדה: נקודות מלמטה, מלמעלה ובתוך האותיות. שפע רב כזה של נקודות, עם כל התועלת הצפונה בו לקורא, מכביד מאד בהמון סימניו ודקדוקיו על הכותב, ואין צריך לאמור, שהדפסת טופס מנוקד כרוכה בקשיים מיוחדים ובהוצאות מיוחדות. ובלי ספק זאת היא הסבה, שהכתיב הזה לא השתלט על הספרות ונשאר בגבולות המצומצמים של כתבי הקודש וסידורי התפלות, ובתקופה החדשה גם בספרי הלימוד והקריאה לנוער ובדברי שירה.

כנגד זה הכתיב השני שלנו, שאינו מנוקד, חסרונותיו עצומים ביותר והוא נותן ממשול בלי הרף לפני הקורא וגורם לשיבוש הלשון בפיו: מלבד מה שאין לו סימן לרוב ההברות אינו מבדיל גם בין אותיות בכ"פ רפות לחזקות, בין ש"ן ימנית לשמאלית, בין ה"א למפיק-היא, וארבע אמות-הקריאה, שהוא נעזר בהן, מוסיפות עוד לפעמים על המבוכה בשמשן כל אחת לכמה תנועות: ו' — לחולם ולשרוק, י' — לחירק, לצירה ולסגול, א' וה' — לא רק לקמץ ולפתח, אלא גם לצירה ולסגול. ואולם תחת זה יש לו מעלה גדולה לאין ערוך: הוא קצר ופשוט בעירומו ומקל הרבה על הכותב, והמדפיס נהנה ממנו לא מעט בקמצו על ידו במרץ, בזמן ובממון.

עובדה אחרונה זו יש בה כדי לעצור ולהכשיל כל נסיון לתיקון יסודי של הכתיב. סוף סוף בני אדם קוראים אותו כתיב ערטילאי ומלא-פגימות ומבינים את הכתוב, והרי הוא כמין סטינוגרפיה, שייחד לו קיבוץ אנשים לצרכו. אופיו זה של הכתיב יתברר לנו עוד יותר למראה המספר הרב של ראשי-תיבות וקיצורי-מלים סתם שבספרות הרבנית. והנה כל זמן שענין הקריאה והכתיבה היה רק נחלת יחידים, כבימי קדם, ועוד יותר כל זמן שהלשון העברית כולה לא היתה אלא לשון שבספר, כבימי גלותנו, והקריאה עצמה היתה ברובה עיון, קריאה בעינים לבד — הספיקה סטינוגרפיה זו ולא ניתן לב לשיבושים, שגררה עמה בקריאה, מאחר שכל עיקרה לא היה אלא הקלטת התוכן ולא הכיטוי החי והמדויק של הלשון; ללימוד התינוקות ולתפלות, שדרשו את הדיוק בקריאה, שימש הסידור והחומש המנוקד. לא כן בזמן החדש, שהלשון היתה לענין של תחיה ממדרגה ראשונה והדיבור החי תובע את הביטוי הנכון של כל מלה כחלק של אורגניזם חי ומתפתח לפי חוקיו וכלליו — עכשיו נהפך הכתיב חסר-הניקוד לאסון לאומי. לא רק שהוא מעכב את ידיעת הלשון ועם זה את התפתחות חוש הלשון בעם — הוא משבש אותה בפיו והורס לעיניו את רקמתה האורגנית.

ואילו בא הדבר מתוך תהליך פנימי של חיי הלשון, היינו אומרים, שינויים אורגניים הם בה; ואולם הדבר בא מסבות טכניות חיצוניות, מחוסר ידיעה סתם ומליקוייו של הכתיב העירום מכל נקודה שהיא, בשעה שאין אמות-הקריאה שלו מספיקות כל-עיקר לסמן את הבדלי הברותיו. וכשאנו באים להביא תיקון לכתיב הזה, מה צריך להיות עיקר דאגתנו? הלא הסרת אותם המכשולים הנתונים בו לפני הקורא, העלולים להטעותו ולשבש קריאתו, וביחוד באותם המקרים, שכבר שיבשהו — במלים אחרות: תשומת-לב לתיקון הקריאה בפי העם, ואמנם צדק במדה ידועה מר יהודה גרזובסקי בפנותו במכתב לוועדת-הכתיב מטעם ועד הלשון שבתל-אביב לאמור: 'לא ועדה לתיקון הכתיב עליכם לקרוא עצמכם, אלא ועדה לתיקון הקריאה. במדה ידועה — שכן עיקר המעשה, שעלינו לעשות, הוא בכל זאת תיקון הכתיב, אף על פי שהתכלית הממשית היא מתן הקריאה הנכונה בפי העם.

ב

הצעת הועדה הירושלמית

מנקודת-ראות זו, שתיקון הכתיב צריך להיות מכוון בראש וראשונה למניעת שיבושי הקריאה הכרוכים בו, נראות מסקנותיה של ועדת-הכתיב מטעם ועד הלשון שבירושלים, כפי שנתפרסמו ב"לשוננו" (כרך י"א, עמ' 232—237), לבלתי מניחות את הדעת כל-עיקר.

כל התקלות הקשורות באמות-הקריאה המעטות נשארו קיימות ועומדות בהצעה זו: הו' העירומה משמשת גם שורוק וקובוץ וגם חולם, קמץ קטן וחטף-קמץ (סעיף 2—3), ה' — גם חירק וגם צירה וסגול (סעיף 4—5), ויש כמובן יוצאים מן הכללים. חוץ מזה הלא משמשות ו' וי' גם כקונסוננטים, אלא שלעתים — ותכופות ללא כל הכרח — יש להכפילן.

ובכן — יוסיפו להם הקוראים החביבים לקרוא: לְיִהְיֹת תחת לְיִהְיֹת, אָנוּשִׁי ת' אָנוּשִׁי, קִרְאָת ת' קִרְאָת, וְבִרְאֵשׁ ת' וְבִרְאֵשׁ, סִירוּף ת' סִירוּף, נְרָאִית ת' נְרָאִית, הַתְּגִלָּה ת' הַתְּגִלָּה וכו'. כנגד זה ידעו לקרוא בלי הכשל פסוק כמו: כאב עליי ליבי (לפי הצעת הכתיב של הועדה), כי אם יהיה כתוב: כאב עלי לבי, לא ידעו לקראו חלילה.

דוגמה, עד כמה רחוקים בעלי ההצעה מעצם הבעיה, אפשר לראות בניסוח הכלל (סעיף 5, א, 1), שהצירה מסומן על ידי י' דוקא "לפני אהחצר", אם הצירה בא בהן (שמעו היטב!) במקום החירק המסומן ב' (עי' סעיף 4), כגון: בירך, תיעשה, תיראה, גירושית, סירוב וכו'. והלא היא היא שהכשילה מאז ועד היום את הקוראים לקרוא בִּירְךְ, תִּיעֲשֶׂה, גִּירוּשִׁים, סִרּוּב וכו'. דוגמה אחרת (סעיף ד' ב): "בדרך כלל אין מסמנים את התנועה o כשבניקוד סימנה הקמץ הקטן או החטף קמץ, כגון: קרבן, אמנם, חכמה, תכנית, קדשים, שרשים וכדומה" — שמעתם? אין מסמנים, בלי שים לב לכך, שחוסר סימון זה הוא הוא שהטעה ומטעה רבים לאמור: אמנם, תכנית, שרשים וכו'.

בעלי ההצעה הרגישו כנראה בעובדה, שבהיות י' וו' סמוכות זו לזו, רק האחת מהן נחה, ועל כן פסקו במקרה זה — אמנם בלי ברר אותו הכלל מיסודו אלא בצירופים אחרים — לקולה והתירו לכתוב דיון, קיום, בריות, מסוים, ב' אחת

(סע' 4. הערה א', 2; עס' 7. ב'). והשאלה היא, מדוע לא הרחיבו את ההיתר גם על ה' שלפני ה' סופית נחה? מדוע מותר לכתוב טריות ואין לכתוב טריה, אלא דוקא טרייה, בשתי יו"דין? בריות ולא בריה, אלא ברייה? ובהקבלה לזה אפשר לשאול גם על הו' לפני הה' הסופית הנחה: מה צורך יש לכתוב תקווה, מצווה, חדווה? כלום תקווה, מצווה, חדווה, אינן ברורות כל צרכן? ואיך אפשר יהיה להבדיל בין תְּקוֹת אדם לתְּקוֹת אדם, בין מצוֹת אלהים למצוֹת אלהים, יחידה ורבות, אם גם פה וגם שם יש לכתוב תקוות, מצוות, בשתי וא"יין? ואולם למותר הוא לעמוד על כל פרטי ההצעה, מכיון שכל השיטה היא לקיחה מעיקרה. רושם משונה עושה גם אותה הגישה הזכרית אל תנועת הקריאה של העברית: תנועה e, i, o, u, כאילו אין הבדל דקדוקי בין תנועה גדולה לקטנה ולחטף, הבדל הקשור בעצם רקמתה של הלשון, וכאילו אין הרגשת הבדל זה בלב העברי, הלומד סוף סוף את הלשון על פי הכתיב המנוקד כולו והמדויק מאד. ביחוד מתמיהה הכללת הצירה והסגול בחנועה אחת e, כאילו אין כלל הבדל מפורש בביטויים של שני אלה, מה פלא איפוא, אם באחד ה"יסודות", הקודמים להצעה זו אנו מוצאים הכרזה כזאת: „וזאת לדעת: הכתיב המלא אינו סותר בשום פנים (?) את דקדוק הלשון ומבטאה, כי בדרך הטבע נלמדת הלשון מן השמיעה ולא מן הכתב, ובזמננו כך הוא גם בעברית". ועתה שערו בנפשכם, שיבואו ויאמרו לצרפתי: כתוב את המלים corps, saint, regard כפי שאתה שומע אותן; — את המלים hôtel, haut, l'eau תסמן ב־o אחת. שכן צלצולן; — faim, vilain, rein, pin — e וצליל־החוטם n אחריה, כשמיעתן; ודומה לזה לאנגלי—באנגלית. אבל נמה שאי אפשר בלשון אחרת, אפשר כנראה בלשון העברית, „השבה לתחיה", ואפשר בעם העברי, שכל בניו, לכל הפחות, צריכים להיות „למודי ספר".

ג

הניקוד החלקי

האופייני ביותר בכל חלקי ההצעה הזאת של הועדה הירושלמית הוא העדר הגמור של כל נקודה שהיא, כאילו גזירה נגזרה מששת ימי בראשית, שהכתיב העברי יהיה או כולו מנוקד ומדוגש על כל אותיותיו או ערטילאי בהחלט ללא כל סימן שהוא, אף לא של הבדלי האותיות, שמבטאן שונה, ונראה הדבר, כאילו כל הצעת הועדה אינה אלא תוצאה של דיון וויכוח, שנמשך שנים רבות בין מחייבי המלא למחייבי החסר בכתיב ושכולו חוזר מסביב לשאלה, אם יש להרבות בוא"יין ויוד"יין או למעט בהן. מחוץ לשאלה הזאת לא הרהיבה הועדה ללכת, ואולם תיקון הכתיב העברי, ואם גם לא שלם ולא בבת אחת, אינו יכול להעצר בתחומי ה"מסורת", כביכול, שהועדה רואה את עצמה כל־כך כפוחה על ידה — אמנם רק מצד ידוע, כנראה: מצד חוסר כל סימן בכתיב. והנה מעוֹ אני לאמר, שאין אני רואה כל קדושה במסורת זו, ועוד להפך, רואה אני בה תקלה עצומה ומקור לשיבוש הלשון בפי העם, ודאגת התחיה, תחית הלשון ותחית העם גם יחד, צריכה להיות להסיר תקלה זו או, לכל הפחות, למעט אותה עד קצת גבול האפשרות. והלא היא היא שגרמה לצמיחת מחשבה קיצונית כל כך בכמה מוחות נועזים על חילוף הכתב העברי בכתב רומי — מחשבה לא־מוצלחת ביותר ודבר בלתי־אפשרי כלל בעם תרבותי עתיק, המונה ספרותו לאלפי שנים, ובפרט בעם ישראל,

שנהרג על תרבותו ואותיות לשונו נקדשו לו בדמע ודם של דורות. וגם מן הצד המעשי אין ערך להצעה זו, כפי שהראה הנסיון שנעשה, כי למען סמן את כל ההגאים והתנועות של הלשון העברית בכל דיוקן יש צורך בסימנים רבים, ולפעמים גם משונים כל-כך, שהשכר המדומה יוצא בהפסד הברור.

גם ההצעה של הכנסת אותיות חדשות, שתשמנה אמות-קריאה במקום הנקודות, אין לה כל סיכוי להצלחה. אין שום לשון סובלת אותיות חדשות, לא כל שכן לשון כעברית המקודשת.

יותר קרובים למטרה הם הנסיונות של ניקוד חלקי, שנעשו קצתם בשיטה וקצתם בלא שיטה ויש בהם בלי ספק הקלת הקריאה ושמירת הקורא מפני כמה שיבושים. ואמנם, אם נשים אל לב, שהרבה צורות לשון ניכרות על נקלה ושברך כלל אין אדם קורא מלה אחת לעצמה אלא קבוצה של מלים בבת אחת ותופס לפי הציורוף ענינה של כל מלה — אולי יכולים היינו להסתפק בפתרון דחוק זה של ניקוד חלקי, וברכתו היתה מרובה עוד יותר, אילו הובא לידי הסדר קבוע ומכוון יפה לתכלית. על כל פנים, כל זמן שאין פתרון טוב ממנו, מן הראוי להשתמש בו, עד כמה שאפשר. עד כמה — כי קשור הדבר באותו הקושי של הניקוד העברי, שכל אות ואות עלולה לקבל כל נקודה שהיא ולא כל מכות-סידור, ולא כל שכן מכות-כתיבה, יכולה להתגבר עליו. אמת, גם לשונות אחרות יש וסימנים שונים באותיות שלהן (נזכור נא, למשל, שבצרפתית יש חמשה מיני e, שלוש a, שלוש i, וכו', בפולנית — שלושה מיני z, שתי s, שתי c, שתי i, וכו', וכן בצ'כית, בהונגרית ועוד), אבל הסימנים שם מוגבלים על מספר קבוע ומצומצם של אותיות, ובסך-הכל אין מספר האותיות יחד, עם אלה שסימנים להן, מגיע, עד כמה שידוע לי, אף באחת מהן לחמשים.

ולפיכך סובר אני, שאין תרופה אחרת לצרת הכתיב שלנו אלא קביעת שיטה של ניקוד, שתגביל עצמה על מספר מצומצם של אותיות, ובעיקר על אותיות אהויי, כי באין מספר מספיק של אמות-קריאה לנו, ואלה המעטות משמשות לתנועות שונות, מה שגורם בלבול ומכשול לקורא, הכרח הוא שנבדיל את התנועות האלה על-ידי סימנים. מלבד זה אולי יהיה צורך לסמן עוד אותיות מספר בסימן מיוחד, כדי למנוע את הטעות, ואם אמנם גם כאן אין עדיין פתרון שלם לכל השאלה, הנה יש כאן, כמדומה לי, הוראת דרך לפתרון חלקי שלה.

ואולם קודם כל יש לעקור את המנהג הרע, שאין מסמנים את הבדל מבטאן של אותן האותיות, שיש להן סימן לכך — דבר שלא יצויר כלל בלשון מתוקנת. ב', כ', פ' הדגושות, ש' שמאלית, מפי'הא, ו' שרוקה צריכות לבוא תמיד בסימן המיוחד ואין ערוך לתועלת הרבה הכרוכה בזה. כשליש, ואולי כמחצית, של טעויות הקריאה — וכתוצאה מזה, גם של הדיבור — יבוער על-ידי כך, הש' הימנית יכולה כנגד זה לבוא בלי נקודה והיה חסרון זה סימנה. ובבחרה השמאלית לסימון — משום מיעוטה. כן יש מצדדים גם בסימון תמידי של וי-החולם, כדי להבדילה מן הו' הקונסוננטית. אבל לי נראה, שתכופותה המרובה של וי-החולם מקשה על הדבר ומוטב לקבוע סימני היכר לו' הקונסוננטית, שאינה שכיחה כל-כך (חוץ מו' החיבור הניכרת לפי מקומה), אם על ידי הכפלת האות או באופן אחר. זוהי התקנה הראשונה, שבעיקרו של דבר אין בה מן החידוש והיא גם אושרה על-ידי ועד הלשון באחת משיבות המרכז בשנה זו, לא כן התקנה השניה.

שאני רוצה להציע כאן ושבדאי תמצא לה מתנגדים רבים, קודם כל משום חידושה בלבד, והיא: הניקוד העליון של אותיות אהו"י.

ד

הניקוד העליון

ניקוד עליון — כדי להבדילו מן הניקוד המסורתי. התחתי בעיקרו, המסמן את תנועת האות שבאה בה הנקודה, בעוד אשר הוא מסמן, כסימן של אסקריאה ובדומה לה, תנועתה של האות הקודמת. והנה ראשי קוים של ההצעה:

(א) סימן ההקטנה. — אין אני מתנגד לכתוב המלא, אלא שיש לדעתי להבדיל, עד כמה שהדבר ניתן, בסימן מיוחד את התנועות הקטנות מן הגדולות. כל בנין הלשון, כל דרכי הנטיות טבועים ואחוזים בהבדל זה שבין התנועות הקטנות לגדולות, ולא מן הדין הוא שנטשטש את הגבולים ונבלבל עלינו בעצמנו את חוקיה האורגניים. כבודם של הדורות הקודמים, שלא השיגחו בכך, במקומו מונה. סוף סוף לא היתה הלשון העברית אלא כחצי-לשון, או פחות עוד מזו, וללשון קטועה מספיקים קטעי סימנים. ואם אנחנו רוצים להתגבר ולצאת מתחומי הכתיב הסטינוגרפי, עלינו גם לקבל את כל החומרות, הכרוכות בכתיב שלם יותר. הנני מציע אפוא סימן זה (חצי עיגול קטן מופנה כלפי מעלה) לסמן בו את הקמץ הקטן (שלפני מבטאנו עכשיו מוטב היה לכנותו חולם קטן) — ה. את החירק הקטן (בתחומי הכתיב המלא) — י, ואת הקבוץ — ז. לפי זה יש לכתוב: אומנס, תוכנית, קודשי, ניתן, תמיסה, דובר, הוגש. סימן זה מבטל את הנח שבו ובי' ומבהיר כמעט תמיד את שורש המלה לתועלת התפיסה המהירה של הקורא. כן מונע הוא לפעמים את בלבול המושגים בהבליטו, למשל, את ההבדל בין לשומר לבין לשומר (לשומר אותו), בין ביצה (בצצה) לבין ביצה (ביצה). והדורשים להקפיד על הדגשה משלים או מכפיל את האות ימצאו בו גם מעלה זו, שהוא מורה, באין שוא אחריו, על השלמת אות או הכפלת האות שלאחריו: יֹאֲד, נִיֶּצֶה (יֹאֲד, נִיֶּצֶה)

וכדי לקמץ בסימנים, הייתי מציע לסמן גם את הקמץ החטוף (שגם אותו נכון היה יותר לכנות עכשיו חולם חטוף) בסימן הקמץ הקטן: צפֹרִים אֹנִיה. שכן אין בין זה לזה כמעט אלא הבדל מקום בלבד: אותו קמץ חטוף בבואו לפני שוא נח נעשה קמץ קטן: שְׁבִילִים — שְׁבִילִי. כן אפשר לקבוע, שבבוא שתי אותיות סמוכות זו לזו, הזקוקות לאותו סימן של הקמץ (החולם) הקטן, די לסמן רק את האחת מהן: טוֹהֵר, הוֹעֵבֵר, מוֹאֲרֵךְ.

(ב) צירה עליון וסגול עליון. — הנני מציע לסמן כל י' הבאה, לפי הכתיב המלא, במקום הצירה, בצירה עליון — י', כדי למנוע את קריאתה כחירק: טִירוף, ביאור, ייעשה, גזירה, פרידה, וכן בכל מקרה שהטעות מצויה, כמו נראית, מוטעית, אילו דברים, גיס התעופה, חילות הנצחון, והוא הדין בא' ובה' נחות: יצא, קוראת, כהה העינים ודהה השערות.

על הסגול העליון אולי אפשר לוותר, מכיון שרק צורה אחת ישנה, המקבלת לפי הכתיב המלא י' בתורת סגול, והיא על משקל היתר, הישג, היקף, שניכרת

בלי קושי. כן אין הנטיות ב־י, כמו לפניך. לפניה, תתעניה, ראינה, זקוקות כרוב הנטיות, משום שכיחותן, לסימן מיוחד. גם המלים המסיימות ב־א, כמו כלא, פלא, גומא, מועטות כל כך. שאפשר ללמדן כיוצאות מן הכלל ולא כדאי לטבוע סימן מיוחד לא' שלהן, רק הה' הסופית שלפניה סגול והיא מצויה מאד, אולי כדי לסמן בסגול עֵי — ה', כדי להבליטה לעין ולהבדילה מהר מן הה' הסופית הנחה, שבאין נקודה היא מסמנת ברגיל את הקמץ, וביחוד במקרה של פקפוק, כמו נדמָה לי בהוה ונדמָה לי בעבר. אך מכיון שטעות הקריאה היא במקרים כאלה דוקא בזה שבעבר ולא מעטים הם שהתרגלו לקרוא ולאמור: הרצָה, התמחָה נשתנָה, אולי חשוב יותר לסמן בא ל ה את הה' בקמץ עלי, שעליו ידובר להלן.

ג) פתח עלי וקמץ עלי. — כדי להבדיל את הה' הקונסוננטית מן הה' הנחה הנני מציע לסמן י' זו, לפי הצורך בפתח עלי — י', וכן בקמץ עלי, י'. קריאת האות תהיה אז aj, כמו y האנגלית: העיָנה, דוֹל, וכשיש רק אות אחת אחריה (חוץ מו, שאו הה' נחה: אחלו), הה' נקראת גם בחירק — aji: גיס, אלפיִם. על ידי כך תהיה ברוב המקרים הכפלת הה' למיותרת. כן אפשר יהיה להסיר את המכשול מלפני הקורא, בהבדילנו, למשל, בין העתונָי המוכשר לכשרון העתונאי, בין החקלָי האיש למשק החקלאי.

והוא הדבר בו' הקונסוננטית שתסומן, כדי להבדילה מו' ההולם. בפתח עלי — י', או בקמץ עלי — י', וקריאתה aw: קוֹ, קוֹים, ישוֹה, יתאוֹה, ענֹה, עשוֹ. וכשיש רק אות אחת קונסוננטית אחריה, הו' נקראת גם בסגול awe: תוֹךְ, מוֹת, עוֹל.

הקמץ העלי אולי יהיה דרוש, כאמור, גם לסימון הה' הסופית, כדי להוציא את הטעות מפי הקוראים ולהרגילם לאמור: הרצָה, התמחָה, נשתנָה.

ד) פתח עלי לנ' ולת'. — אולי טוב יהיה להוסיף מן הניקוד העלי למספר אותיות קונסוננטיות, כמו למשל, פתח עלי לנ' במלים כמו דנֹ, נתנֹה, ישנֹה, שבלי סימן זה נוחות הן להטעות בצורתן ולגרום עיכוב והפרעה בקריאה. ועצת שוא היא לכתוב, על סמך זה שנמצא באיזה ספר או כתב-יד מימי הבינים: דננו, הסכננו וכדו', כי אין זה אלא מכשול חדש לפני הקורא, שיקרא ד־ננו, הסכ־ננו, כלומר, יניע את השוא של האות הדומה הראשונה, כמו שהוא רגיל לעשות זאת במלים הננו, צללי, שממת.

בדומה לזה אולי כדאי, לשם מניעת הטעות, להכתיר בפתח עלי את הת' במלים כמו שבתי, הכרת, שמתו, וכן כשיש צורך להבדיל את מן את, או בסיום של סמיכות נקבה יחידה, ובפרט כשיש בו ו' כמו מצות, אדות המים, וכיוצא באלה.

אין זו הצעה שלמה ואין היא יכולה להיות שלמה, כל זמן שאין לנו האפשרות לסמן את הקמץ ואת הפתח ואת הסגול בכל מקום שיש צורך בכך ולו רק לפי הניקוד החלקי. ודאי יהיה הכרח להשתמש באותיות ידועות גם בניקוד התחתי, כמו בזה של ו' החיבור: ו, ו, ו, או של ההידיעה הסגולה: ה, או של המ' הצרויה: מ, כדי להרגיל את הקורא לביטוי נכון של אלה, ועוד יש לחקור, אם הניקוד העלי הזה יפה לתתו בכל מקום או רק במקרים מסוימים לפי הצורך המיוחד ובאילו מקרים.

אחת זאת ברורה: לא במהרה יעשה הדבר, אף התקנה הראשונה של ניקוד

בכי"פ וכו', שעליה כבר באה החלטת ועד הלשון, לא על נקלה תוצא לפועל. גדול כחו של הרגל, ובפרט כשהרגל קשור בנוחיות ידועה. והלא לנו סוף סוף אין צורך בדבר... יש להתחיל בבתי-הספר, ויש לבוא בדברים עם מוציאי הספרים לנוער ולעם, עם מערכות העתונים. ואם יגיע הדבר לידי תיקונו במשך עשר שנים, הרי זה טוב.

ואין אני קובע מסמרים בהצעת. עיקר מגמתי היה להפנות את תשומת-לב המתעניינים בשאלה על התקלה העצומה שבכתיב הערטילאי מכל נקודה, תקלה שאין לשוננו לפי המספר המצומצם של אותיותיה ואמות-הקריאה שלה יכולה לעמוד בה. אם רוצים אנו לעשותה ללשון מתוקנת בפי קוראיה ודובריה. וכבר פשה הנגע ופגע בכמה עורקים חיוניים של הלשון ועוד הוא הולך ומתפשט. ואין הצעתי אלא נסיון למצוא דרך תרופה לנגע זה. ואם יבוא איש ויורה לנו דרך טובה ונוחה מזו, אני הראשון אקדם פניו בברכה.

ב

פרופ' מ. ד. קאסוטו

הצעה לקביעת כתיב שלם

באספת החברים של יום י"ט בתשרי תש"ד הבעתי ונימקתי את דעתי בעניין הכתיב, והיא:

(א) שכבר הגיעה השעה שננסח את השאלה ניסוח חדש, כלומר שלא נשאל עוד האם יש לנו להשתמש בניקוד חסר או בניקוד מלא, אלא שנשאל האם יש לנו להשתמש בניקוד חלקי או בניקוד שלם;

(ב) שהתשובה הנכונה על שאלה זו היא: יש לנו להשתמש בניקוד שלם. לא אחזור כאן על הנימוקים שכבר הזכרתי באספה, ואבוא רק לנסח את הצעתי לפרטיה.

א. הנחות יסודיות

1. עובדה היא שבמסורת החיה שלנו יש שני מינים של כתיב, והם: (א) הכתיב החסר המנוקד לפי השיטה הטברנית, הנהוג בספרי המקרא, בשירה, בספרי התפילה, בספרי הלימוד, ובכיוצא באלה; (ב) הכתיב המלא הבלתי מנוקד, הנהוג בספרות התלמודית ובספרות הפרוזאית של ימי הביניים. — שני מיני הכתיב הנ"ל אינם עקביים בפרטיהם.
2. עלינו להתחשב עם שני מיני הכתיב הנ"ל, כדי שלא להפריד בינינו ובין מקורות חיינו הרוחניים.
3. מאידך גיסא, אין שני הכתיבים הנ"ל מספיקים לצרכי עמנו הקם לתחיה והמשתמש בלשון העברית בכל מקרי חייו היום-יומיים. לנקד תמיד לפי הניקוד המקראי אי אפשר לנו, מפני הסיבות דלקמן: (א) שהניקוד הטברני מסובך מאד, ולפיכך לא יוכל להיעשות פופולארי; (ב) שהכתיבה המנוקדת וההדפסה המנוקדת נתקלות בקשיים טכניים מרובים; (ג) שהניקוד הטברני אינו מתאים למבטא הרגיל

בארץ-ישראל (יש בו סימנים מסויימים שקריאתם שונה במקרים שונים, וסימנים מסויימים אחרים השונים זה מזה בצורתם והשווים זה לזה בקריאתם). — והכתיב השני, המלא והבלתי-מנוקד, אינו ממלא את כל דרישותינו, מכיון שלמרות מלאותו הריהו עדיין חלקי, ומתוך כך כמה מלים כתובות על פיו יכולות להיקרא באופנים שונים.

4. דרוש לנו כתיב שלם, שיציין לנו את כל ההגאים היוצאים מפינו, לא רק את העיצורים וחלק מהתנועות, אלא גם את העיצורים וגם את התנועות כולן, בלי יציאה מן הכלל; כתיב שלא ישאיר בשום מלה אפשרות של קריאות שונות, כתיב שיצא לנו מיד בסקירה הראשונה מה קריאתה של כל מלה ומלה, אפילו של כל מלה בודדת, בלתי קשורה במשפט שלם.

5. אין מן הראוי ליצור כתיב שלישי חדש וסימנים חדשים. עלינו להשתמש רק ביסודות הקיימים במסורת החיה שלנו.

6. לפיכך הדרך הנכונה ביותר, והפשוטה ביותר, תהיה זו, שנשתמש בכתיב המלא הנ"ל, בתוספת סימנים אחדים מסימני הניקוד הנ"ל, שיספיקו למלאות מה שחסר בו. אבל מקום הסימנים צריך להיות שונה מהנהוג בניקוד הטברני, ודווקא למעלה ולא למטה, כדי שלא לערבב את הכתיב המלא בכתיב עם הניקוד הטברני, וכדי להקל על הקריאה הרהוטה, המסתמכת ביחוד על ראשי האותיות.

7. מן הראוי יהיה להכניס לתוך שיטת הכתיב את העקביות שכאמור למעלה חסרה עדיין במסורת.

8. לא יהיה מן צורך לציין בכתיב הבדלים קלים בתנועות, כשם שבגרמנית, למשל, כתבים *Bett* ו *lesen*, בלי הפרש בין שלושת מיני e שבמלים אלו.

ב. הצעות מפורטות

9. התנועה u תסומן תמיד בוי"ו-שורק: ת ש ו ב ה, י ק ו מ ו, ש ו ל ח נ. מדובר.

10. התנועה o תסומן תמיד בוי"ו חולם: ק ו ל, ש ו מ ר, ל ש מ ו ר, ח ו ד ש, ח ו ד ש ו, ח ו ד ש י מ.

11. כל וי"ו שאינה מנוקדת לא בחולם ולא בשורק הריהי קונסוננטית, ואין צורך להכפילה.

12. התנועה i תסומן תמיד ביו"ד, וחירק תחתיה, לא תחת השורה כרגיל, אלא מיד תחת קוצה התחתון של האות: ש י ר, ל י ב ג, ש י ל ט ו נ.

13. כל e שכרגיל יש אחריה יו"ד בכתיב המקראי תסומן ביו"ד ותחתיה שתי נקודות כצורת הצירה בניקוד המקראי (מיד תחת האות כאמור למעלה בנוגע לחירק): ע ג נ ג, ע ג נ ג.

14. כל יו"ד שאין תחתיה אחד הסימנים הנ"ל הריהי קונסוננטית, ואין צורך להכפילה.

15. כל e שכרגיל אין אחריה יו"ד בכתיב המקראי תסומן בשתי נקודות כמין צירה ממעל לאות: ש ו מ ר, ס פ ר, א ר ק, א מ ו ר.

16. אולי יש לכלול בין המינים השונים של e המסומנים בסימן האמור בסעיף 15 גם את השוא הנע, למשל רֹדֶף, כשם שבגרמנית כתבים את ה־e השניה שבמלה *lesen*, הדומה לשוא הנע שלנו, בצורה שווה לזו של ה־e הראשונה. אבל, אם ייראה יותר נכון להבדיל בין שוא נע לתנועה מלאה, נוכל

לסמן את השוא הנע בסימן הרגיל בניקוד הטברני, למשל: רְדוּף (ואולם, השימוש בסימן נוסף יגרום אולי קשיים טכניים).

17. השוא הנח לא יסומן כל עיקר.

18. מן הצורך יהיה לקבוע בדיוק איזה שוא הוא נח ואיזה שוא הוא נע' לשם זה טוב יהיה שלא להיכנס לשאלות עיוניות, העלולות לעורר חילוקי דעות לאין סוף. הדרך הנכונה ביותר תהיה זו, להתנהג כפי המבטא הרגיל אצל הספרדים שבארץ-ישראל.

19. התנועה a תסומן בקו מאוון מעל לאות, כסימן הפתח בניקוד הטברני: עָם, הָאֵרֶץ, אֲרֻצוֹת.

20. גם הפתח הגנוב יסומן כמו כן: שְׁבוּעָה, מוֹחָה.

21. באותיות כ כ פ יסומן ה ד ג ש ה ק ל כפי הכללים הנהוגים במקרא.

בתחילת המלה תהיינה אותיות אלו תמיד דגושות.

22. ה ד ג ש ח ז ק יסומן כפי הכללים הנהוגים במקרא: יוֹקֵם מְשׁוּרֵשׁ נִקֵּם,

יוֹקֵם מְשׁוּרֵשׁ קוּם.

23. המפיץ בה"א הסופית יסומן כפי הרגיל בכתבי המנוקד.

24. השי"ן השמאלית תסומן על ידי נקודה מצד שמאל כרגיל.

25. בדרך כלל הטעם לא יסומן. גם במקרה של מלים שונות זו מזו רק

בטעמן, כגון אוֹכֵל בִּינוּנִי פוֹעֵץ שֶׁ אֵכֵל, וְ-אוֹכֵל = מֵאֵכֵל (אֵכֵל לְפִי הַנִּיקוּד הַרְגִיל) לא יהיה מן הצורך להבחין ביניהן בכתב, כשם שבאנגלית אין מסמנים את ההבדל שבין הפועל to present, להגיש, ובין שם העצם present, מְתָנֶה, או כשם שבגרמנית אין מסמנים את ההבדל שבין gebet, תְּנוּ (בתחילת המשפט באות גדולה, Gebet) ובין Gebet, תפילה. לעת הצורך, כשם שאפשר בגרמנית לכתוב gebet או Gebét כדי להבדיל בין זה לזה, כך יהיה אפשר בעברית להשתמש בסימן הטעם, ולכתוב אוֹכֵל בְּהוּרָה הראשונה, וְאוֹכֵל בְּהוּרָה השנייה. אבל הבחנה זו לא תהיה נחוצה אלא במקרים נדירים ויוצאים מן הכלל, ולפיכך לא נצטרך להביאה בחשבון בסעיפים הבאים.

ג. דרכי ההגשמה הטכנית

26. מכוונת הכתיבה. לא יהיה קשה להוסיף במכוונת הכתיבה את

האותיות i ו j, ועוד שני סימנים (פתח וצירה) שלא יזינו את העגלה. הכותב יכתוב קודם את הסימן ואחר כך את האות שתחתיו (אם ייקבע סימן מיוחד לשוא הנע, מספר הסימנים ממין זה יעלה לשלושה).

27. דפוס. בסידור יד לא יהיה שום קושי, כמובן, בשביל הסידור

במכוונה ימצאו המומחים איזו דרך שתאפשר להכניס על האותיות את הסימנים לפתח ולצירה (וגם את הסימן לשוא הנע אם ייקבע לו סימן מיוחד).

28. בכתביה הרגילה בעט או בעפרון, הוספת הסימנים הדרושים על כל

מלה ומלה אחר כתיבתה לא תכביד על הכותב יותר ממה שמכבידה בכתב הערבי

הוספת הנקודות הדיאקריטיות, או בצרפתית הוספת הטעמים על e ועל יתר התנועות

והנקודות על i, או בגרמנית הוספת הנקודות על i והסימנים על u ועל ä ö ü.

בכל אופן, יש לציין שבדרך כלל הכתב הקורסיבי נהוג אצלנו היום, אינו מעשי, מכיון שאינו מרשה לקשור בקלות את האותיות זו לזו, ולפיכך נצטרך במקום

או במאוחר להמציא כתב קורסיבי חדש, שכל אותיותיו תתחלנה באמצע השורה מצד ימין ותסתיימנה באמצע השורה מצד שמאל, כדי שיהיה קל לקשור אותן זו לזו כמו שקל לקשור זו לזו את כל האותיות בכתב הקורסיבי האנגלי. ובאותה ההזדמנות אפשר יהיה למצוא דרך לשילוב סימני התנועות באותיות.

ד. סדר הלימוד

29. מן הראוי יהיה להתחיל את הלימוד מן הכתיב המקראי כפי מה שרגיל עכשיו, ומי שכבר ידע לקרוא כתיב זה לא יתקשה בקריאת הכתיב השלם המוצע כאן, שאינו כולל שום יסוד חדש. ומי שיהיה בקי בכתיב השלם לא יתקשה בקריאת הכתיב המלא הרגיל בספרות הרבנית ובספרות הפרוזאית של ימי הביניים. הכתיב המוצע כאן, שאינו כתיב שלישי חדש, אלא הרכב משני הכתיבים המסורתיים, ישמש מעבר מזה לזה, ויועיל גם מבחינה פידגוגית להדרכת המתלמידים בלימודם.

ה. הערה סופית

30. איני מעלים את עיני מן העובדה, שהצעות כאלה שהצעתי אינן עשויות להתקבל על לב הקהל בקלות ובמהירות. אולי צריך יהיה להכין את דעת הקהל לאט לאט במשך שנים אחדות, ולהגשים את תכניתנו בהדרגה ולא בבת אחת. ואולם, נדמה לי שיש להביט אל הכתיב השלם כאל המטרה הרצויה, ושבינתיים יש להנהיג, לפי שיטת הכתיב המלא, תיקונים שיקרבו אותנו למטרה זו, ולהימנע מתיקונים שירחיקו אותנו ממנה, או שיחסמו בפנינו את הדרך המובילה אליה.

ג

דוגמאות של כתיב

כדי להדגים את הצעת הוועדה לקביעת כללי הכתיב, שנידונה באספת הוועד בסוכות ושעתידה להידון באספה הבאה, אנו מביאים להלן קטעים מסיפורו של טשרניחובסקי ז"ל „מעות קטנות“ (נדפס ב„מאזנים“ כרך יז חוב' א—ב ע' 6 ואילך) בשני מיני כתיב זה לעומת זה: האחד חסר עקיב, והאחר מלא ע"פ ההצעה הנ"ל. הואיל ואין ההצעה — כידוע — אחידה בכמה נקודות, נקטנו תדיר את דעת הרוב.

יצוין שלא כל פרטי הכללים והיוצאים מן הכללים משתקפים בקטעים הללו, המשתרעים על פני עמוד אחד בלבד, אפילו לאחר שהשתדלנו לבחור משפטים מכוונים לתכליתנו; בכ"ז מלמד כבר העמוד הזה על עיקר ההצעה וטיבה. מן הראוי עוד להשוות את כתיב הקטעים הנ"ל ב„מאזנים“ עם הכתיב שע"פ ההצעה הנ"ל, ואף השוואה זו יש בה כדי ללמד.

המ ע ר כ ת

כתיב חסר

מה זה מיל אתם יודעים כלכם.

ומה יש לקנות במיל אחד, גם בימים כתקונם, גם כן אתם יודעים, לא הרבה. גם ברוסיה היתה מטבע קטנה, שערכה ערך מיל, וקראו לה "קפיקה". לפני המלחמה הראשונה, בילדותי, היה ברוסיה הכל בזל וב"קפיקה" כזו אפשר היה לקנות שתי סכריות, שני כעכים, חצי הלטרע ענבים, מלא החפץ עפיאונים, אבטיח לא גדול. לא הרבה.

עכשו שערו לכם מטבע קטנה, שהיא רביעית המיל, ה"קפיקה" הנ"ל. מה אפשר לקנות במעות קטנות כאלו?

ובכל זאת היו יוצקים ברוסיה גם מטבעות קטנות כאלו — רביעית המיל. תשאלו, מה טעם יש בזה?

היו לה למלכות הרבה פקידים. הפקידים כון שהם מקבלים שכר, וכון שהם מקבלים שכר, הם מכרחים להראות, שלא לחנם הם באים על שכרם כל יום 20 לחדש.

רב אכלוסיה של רוסיה — אכרים, עובדי אדמה, ומעוטם פועלי כל מיני תעשייה ובתי-חרשת, תעשייה כבדה ותעשייה קלה, בעלי מלאכה וכו'. היתה עבודתם קשה ושכרם זעום, ופרנסתם קשה, ורבים מהם היו באים לידי מרה שחרה (אולי גם: שחורה).

כך בקרוב היה גם אצל האמנים, בעלי המלאכה היהודים; אלא שלא היה יהודי אשר לא ידע קרוא וכתוב, ובימי חג ומועד היה היהודי נוטל ספר, כל אחד לפי דרגת התפתחותו: מהם מעינים בדף גמרא, מהם במשנה, ומהם ב"עין יעקב". ועמי-הארץ "אומרים תהלים".

הגוי לא ידע לכתב ולא למד לקרא, וכדי להשיב נפשו וכדי לשכח לזמן מה את רישו היה סר אל בתי-היין והמרזחים ומפיג צערו בכוס יי"ש. ממכר וואלם נמצאו אנשים טובים, שטענו כנגד מסחר זה ואמרו, שאסור לה להממשלה לסייע לשכרות; היא צריכה ליסד בתי-עם, ספריות, הרצאות בשביל אכלוסיה, וקדם כל ללמד אותם לקרא, שיוכלו למצא את ספוק נפשם לאו דוקא בטפה המרה. — — —

באתי לאמא ודרשתי שתעשה לי "ארבע כנפות" — עשתה, התחלתי להיות מקפיד על כסוי ראש בשעת אכילה, לא מחו בידי, נטילת ידיים כהלכה — יפה. אבל כשדרשתי שלא יגעו בפאותי התקוממה אמי ואמרה: אבא — יהודי טוב; הלואי וירבו כמותו! וגם הוא אין לו פאות, אף-על-פי שזקנו גדול ורחב, תבנית יעה, יורד על פי מדותיו, ואינו מתלבש כמו הרב, השוחט, והשמש. התחלתי לצום ביום צום, ולא לשם התגנדרות כנגד חברי, אלא בלב שלם ותמים. — — —

ב"קסלי החזירים" זכיתי מתוך משחק עם שקצים. ואני יודע סוד מלוא עצם בעפרת, כדי לעשותה יותר כבדה, שבה מיטיבים לשחק.

— לא הגעת עדין, בני, לטפל בשאלה זו, את שונאך שנא, אבל את האדם אהב, ואולם דע לך, שמעולם לא יעלה הדבר בידיך. זה שקר, ואי אפשר בדרך הטבע לזרק "מעות קטנה" ממעל למגדל. אלא בו ביום שיעלה בעיניהם שלהם ערכה של מטבע של נחשת על ערכו של צלב הזהב — ממלא ישקע בית-היראה, ישקע מעצמו.

כתיב מלא

מה זה מיל אתם יודעים כולכם.

ומה יש לקנות במיל אחד, גם בימים כתיקונם, גם אתם יודעים, לא הרבה, גם ברוסיה הייתה מטבע קטנה, שערכה ערך מיל אחד, וקראו לה "קופייקה". לפני המלחמה הראשונה, בילדותי, הייה ברוסיה הכל בזול וב"קופייקה" כזו אפשר הייה לקנות שתי סוכריות, שני כעכים, חצי הלטרה ענבים, מלוא החופן עפיאונים, אבטיח לא גדול, לא הרבה.

עכשיו שערו לכם מטבע קטנה, שהיא רביעית המיל, ה"קופייקה" הנ"ל. מה אפשר לקנות במעות קטנות כאלו?

ובכל זאת היו יוצקים ברוסיה גם מטבעות קטנות כאלו – רביעית המיל. תשאלו, מה טעם יש בזה?

היו לה למלכות הרבה פקידים, הפקידים כיוון שהם מקבלים שכר, וכיוון שהם מקבלים שכר, הם מוכרחים להראות, שלא לחינם הם באים על שכרם כל יום 20 לחודש.

רוב אוכלוסיה של רוסיה – איכרים, עובדי אדמה, ומיעוטם פועלי כל מיני-תעשייה ובתי-חרושת, תעשייה כבדה ותעשייה קלה, בעלי מלאכה וכו'. הייתה עבודתם קשה ושכרם זעום, ופרנסתם קשה, ורבים מהם היו באים לידי מרה שחורה.

כך בקירוב הייה גם אצל האומנים, בעלי המלאכה היהודים; אלא שלא הייה יהודי אשר לא ידע קרוא וכתוב. ובימי חג ומועד הייה היהודי נוטל ספר, כל אחד לפי דרגת התפתחותו: מהם מעיינים בדף גמרא, מהם במשנה, ומהם ב"עין יעקב". ועמי-הארץ "אומרים תהילים".

הגוי לא ידע לכתוב ולא למד לקרוא, וכדי להשיב נפשו וכדי לשכוח לזמן מה את רישו הייה סר אל בתי-היין והמרזחים ומפיג צערו בכוס יי"ש. ממכר היי"ש הייה אז כולו בידי המלכות, והיא עשתה בזה עסקים טובים.

ואולם נמצאו אנשים טובים, שטענו כנגד מסחר זה ואמרו, שאסור לה להממשלה לסייע לשכרות; היא צריכה ליסד בתי-עם, ספריות, הצאות בשביל אוכלוסיה, וקודם כל ללמד אותם לקרוא. שיוכלו למצוא את סיפוק נפשם לאו דווקא בטיפה המרה. — — —

באתי לאימא ודרשתי שתעשה לי "ארבע כנפות" — עשתה. התחלתי להיות מקפיד על כיסוי ראש בשעת אכילה. לא מיחו בידי. נטילת ידיים כהלכה — יפה. אבל כשדרשתי שלא ייגעו בפאותיי התקוממה אימי ואמרה: אבא — יהודי טוב; הלוואי וירבו כמותו! וגם הוא אין לו פאות, אף-על-פי שזקנו גדול ורחב, תבנית יעה, יורד על פי מידותיו, ואינו מתלבש כמו הרב, השוחט, והשמש. התחלתי לצום ביום צום ולא לשם התגנדרות כנגד חבריי, אלא בלב שלם ותמים. — — —

ב"קרוסולי החזירים" זכיתי מתוך משחק עם שקצים. ואני יודע סוד מילוא עצם בעופרת, כדי לעשותה יותר כבדה, שבה מיטיבים לשחק. — — —
— לא היגעת עדיין, בני, לטפל בשאלה זו. את שונאך שנא, אבל את האדם אהוב, ואולם דע לך, שמעולם לא יעלה הדבר בידיך. זה שקר, ואי אפשר בדרך הטבע לזרוק "מעות קטנה" ממעל למגדול, אלא בו ביום שיעלה בעיניהם שלהם ערכה של מטבע של נחושת על ערכו של צלב הזהב — ממילא ישקע בית-היראה, ישקע מעצמו.